

УДК 81'373.46+179.1+177.3:316.77

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2023.2.2>

В. І. КАЛІНІЧЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна
Електронна пошта: kalinichenko.v@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9675-9174>

СВОЄРІДНІСТЬ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ПРАВДА В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «УКРАЇНСЬКІ ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВ'Я І ТАКЕ ІНШЕ», УКЛАДЕНОЇ М. НОМИСОМ)

У пропонованій науковій розвідці з опертям на паремійний ілюстративний матеріал схарактеризовано особливості вербалізації концепту ПРАВДА в площині українськомовної картини світу в етнолінгвокультурологічному аспекті. Основні постулати наукової студії презентують сучасну методологію дослідження лінгвоконцепту, актуалізовано авторську дослідницьку методику. За результатами аналізу словникових дефініцій презентовано структуру концептуального фрагменту паремійної картини світу українців з ключовим концептом ПРАВДА; на основі аналізу вибраних паремійних зразків виокремлено (а) відповідні релевантні смисли, (б) типи комунікативної тональності і (в) параметри прагматичного навантаження, що дало змогу змоделювати структуру розглядуваного концепту в контексті вербальної об'єктивації правди як однієї з фундаментальних соціально-філософських категорій світосприйняття і світорозуміння українського соціуму. Резюмовано, що моделювання смислової структури концепту ПРАВДА в площині паремійної картини світу українських комунікантів реалізується, головне, через актуалізацію соціальних, духовних, релігійних та культурних чинників, аналізовані ілюстративні зразки також демонструють гендерно марковані смисли цього концепту, що фіксуються в українській колективній мовній свідомості. З'ясовано, що вербалізація досліджуваного концепту безпосередньо пов'язана з емотивною картиною світу української мовної спільноти, окрім того, концепт ПРАВДА здатний маніфестуватися й на рівні невербальних образів. За підсумками студіювання фактичного матеріалу додатково виявлено низку паремій, у формулюванні яких не міститься лексеми правда, однак які за допомогою імперативних конструкцій імпліцитно актуалізують смисл, пов'язаний з нею. Окреслено перспективні завдання студіювання специфіки вербальної маніфестації концептів у межах бінарної опозиції ПРАВДА – НЕПРАВДА (БРЕХНЯ) з опертям на зразки паремійного фонду української, англійської та інших лінгвокультур.

Ключові слова: концепт, вербалізація, паремія, бінарна опозиція правда – неправда (брехня), лінгвокультура, паремійна мовна картина світу.

Вступ. У сучасному українському мовознавстві простежуємо становлення нового перспективного наукового напрямку – лінгвістична ментіологія (або образно лінгвістика брехні), у межах якого на мовному та мовленнєвому матеріалі різних лінгвокультур студіюють особливості вербалізації категорії *неймовірності* як одного з елементів бінарної опозиції *імовірність – неймовірність* у процесі моделювання дискурсу *неправди, брехні* як опозиції до дискурсу *правди*. Зазначмо, що лінгвістичну ментіологію як новітній напрям започатковано та активно студіювано Т. Космедею [див.: Космеда 2022 б; Космеда 2021 та ін.]. Однією з проблем цього напрямку є дослідження мовних засобів вербалізації концептів, що утворюють бінарну

опозицію *правда – неправда (брехня)* [Єщенко; Каленюк; Калініченко 2022; Kalinichenko 2021 та ін.]. Зазначена опозиція своєрідно омовлюється в паремійній картині світу. Паремію розглядаємо з огляду на широкий підхід до її тлумачення, порівн.: «Традиційно паремію характеризують як *одиночку мовної системи*, яку досліджують у межах пареміології, що при широкому розумінні фразеології частково входить у її склад. (...) У сучасному мовознавстві актуалізовано статус паремії як *одиночки дискурсу й одиночки базової аксіоматики свідомості мовця* [Космеда, Колонюк 2022 а : 21]. В основі понять, презентованих пареміями, зрозуміло, лежить концепт, який розглядаємо як «згусток певної культурно-національної інформації, що

зафіксована в мові» [Космеда 2004 : 367]. Такий концепт потрактуємо як лінгвокультурний.

Концепт *ПРАВДА* досліджували в мові українського права, оскільки термін *право* етимологічно споріднений з ним (див.: Т. Мішеніна [Мішеніна 2017], Т. Космеда [Космеда 2010 (b); Космеда 2011]; його потрактовують як етно- та лінгвокультурний концепт і висвітлюють специфіку його вербалізації в українських народних казках (див.: С. Лавриненко [Лавриненко 2015]), у поетичних текстах Т. Шевченка (див.: Н. Єщенко [2013]), у п'єсах І. Огієнка (див.: Л. Марчук [Марчук 2017]). М. Мамич презентувала інтерпретацію концептуальної опозиції *правда – неправда* в семантико-стилістичному ракурсі [див.: Мамич 2002], опис вербалізації концепту *ПРАВА* в англійській картині світу запропоновано Я. Каленюк [див.: Каленюк 2009].

Мета цієї наукової студії – схарактеризувати своєрідність вербалізації концепту *ПРАВДА* у відповідному фрагменті паремійної мовної картини світу українців з урахуванням їхньої лінгвокультури. Для цього проектуємо завдання: (1) виокремити структуру концепту *ПРАВДА* в українській мові на основі аналізу словникової дефініції та (2) змодельовати структуру концепту *ПРАВДА*, що вербалізований в українських пареміях, виокремивши відповідні смисли, прагматичне навантаження, відповідну комунікативну тональність. Орфографію в пареміях не змінюємо.

Матеріал дослідження – збірка паремій «Українські приказки, прислів'я і таке інше», укладена М. Номисом (1863)¹. Методом суцільної вибірки укладено картотеку, що містить понад 100 паремій, які вербалізують концепт *ПРАВДА* (далі вводимо скорочення УП-Н з указівкою в прикладах конкретної сторінки).

Методи, що застосовані в науковій розвідці: метод *аналізу словникових дефініцій*, за допомогою якого інтерпретовано тлумачення, що містяться у відповідних словниках української мови; метод *трансформаційного аналізу* використано з метою виявлення семантичних і прагматичних смислів аналізованих паремій; метод *класифікації* – для згрупування та роз-

межування паремійних ознак, їхньої семантики і прагматики; за допомогою *методу моделювання* створюємо комплексну структуру розглядуваного концепту; *дискурс-аналіз* спроектовано на з'ясування соціальних, духовних, релігійних, культурних чинників впливу на семантику і прагматику аналізованих паремій, що мотивують експліцитні та імпліцитні смисли; *аксіологічний* аналіз дає змогу окреслити ціннісні компоненти національної комунікації. За допомогою *описового* методу здійснюємо виклад матеріалу, його узагальнення та висновкування.

Виклад основного матеріалу. Поняття *правди* є одним з основних понять лінгвофілософії й української зокрема. В академічному тлумачному словнику української мови подано таке його тлумачення: «**ПРАВДА**, и, жін. 1. Те, що відповідає дійсності; істина. (...) // Певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь (...); (...) // Дійсний стан речей (...). 2. Правдивість; правильність (...) // чого, у знач. означ. Який відповідає істині, дійсності (...). 3. Справедливість; порядок, який ґрунтується на справедливості: протилежне кривда (...). // Соціально зумовлено розуміння справедливості (...). 4. Уживаються як назва кодексів середньовічного права. *Руська Правда*. (...). 5. у знач. присудк. сл. Справді, насправді. (...). 6. у знач. вставн. сл. Справді. (...). // Щоправда. (...)» (СУМ, с. 497). На основі аналізу цієї словникової статті виокремлюємо смислову структуру концепту *ПРАВДА*: 'відповідність дійсності', 'істина', 'достовірність', 'дійсний стан', 'правдивість', 'правильність', 'справедливість', 'порядок', 'соціальна зумовленість', 'моральність', 'етика', 'щирість', 'відсутність сумніву', 'відвертість', 'кодекс', 'закон', 'переконавання'.

Як наголошує А. Безпаленко, «слово *істина* – науковий термін і має лише це одне значення. Слово ж *правда* має більш широкий зміст, і, хоча й включає одним із значень також і поняття *істина*, однак має й друге значення – *справедливість*. Тут корінь *прав-*(ий) є спільнослов'янським і надзвичайно вживаним у цьому значенні: “*наше дело правое*” (= справедливе), “*не у силі Бог, а у правді*” (= справедливості), “*верховенство права*” (= справедливості), “*немає правди* (= справедливості) *у світі*”. Слова *правда* й *істина* схожі

¹ Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. К.: Либідь, 1993. 768 с.

за семантикою, але не тотожні за змістом. Це означає, що є низка значень, для вираження яких обидва слова повністю взаємозамінні (...). Логіко-лінгвістичний аналіз допомагає зрозуміти, що ці судження абсолютно протилежні за змістом: перше можна “перекласти” як “*рідне вище, ніж правда*”, а друге як “*рідне нижче, ніж правда*”» [Безпаленко].

Спробуємо схарактеризувати особливості презентації концепту ПРАВДА в дискурсивному просторі збірки паремій «Українські приказки, прислів'я і таке інше», що укладена М. Номисом. Наголосімо, що *правда* як базове слово цього концепту може безпосередньо входити у склад паремії або не входити, коли вербалізація цього концепту відбувається за допомогою інших мовних засобів. У значенні ‘істина’, ‘справедливість’ (порівн.: *Тепер правдою на світі не проживеш* /УП-Н, с. 71/; *Така тепер у світі правда* /УП-Н, с. 71/) вербалізується прагматика жалю, щодо відсутності істини, справедливості в реальності, довірливості. Порівн. також: *Великим панам трудно правду казати* (УП-Н, с. 91) – актуалізовано значення ‘правду важко довести сильним світу цього’; *Хто не звик правди поважати, той завше ласий панувати* – у цій паремії актуалізоване значення ‘саме зневажання істиною, справедливістю дає змогу панувати’. М. Номис надає таке тлумачення цьому висловлюванню: «*Кажуть з панством неправдувати, чи не з правдою панувати – якимось так, чудно*» (УП-Н, с. 91). Як бачимо, для тлумачення паремії моделюється інфінітив *неправдувати* та синонімічний усталений вираз *не з правдою панувати*, тобто ‘підтримувати неправду’. Наведімо й інші паремії із цим значенням: *Пани в світі блукаюця, та з правдою не знаюця* (УП-Н, с. 91); *Пани правдою кепкують – проте ж в світі й панують* (УП-Н, с. 91) – вербалізовано прагматичні смисли ‘зневага до справедливості, істини’; *Пан шапку хоч і здійма, та в шапці правди нема* (УП-Н, с. 94) – ‘лицемірство, зневага до справедливості’.

Омовлено антонімну опозицію *правда мужича* і *правда панська*: указівка на протиставлення *правди (народної)* і *неправди (панської)*, порівн.: *Мужича правда колюча, а панська на всі боки гнуча* (УП-Н, с. 99). Вербалізовано прагматику досади, жалю щодо

існування такого різного світобачення. Водночас у цій паремії містяться антонімні означення, виражені прикметниковими формами *колюча – гнуча*, тобто омовлено смисли *мужича правда*, що ‘неприємна панам, гостра’, і *панська правда* – ‘мінлива, залежна від ситуації, неістинна’.

В аналізованій збірці М. Номиса наведено прецедентний вислів, що належить Т. Шевченку. На думку укладача, цей вислів набув статусу паремії, порівн.: *А правда наша п'яна спить* (УП-Н, с. 131), де вжито інтимізований займенник *наша*, тобто ‘така, що близька народу, істинна’, реалізовано оказіональну валентність *правда п'яна*, що створює оригінальний образ ‘захмеліла, така, яка сприймається як нереальна’.

Простежуємо низку паремій, у яких моделюється інтимізований смисл щодо сприйняття *правди* як належної окремій особі, що вербалізується не лише за допомогою присвійного займенника у формі множини – *наша*, але й у формі однини – *моя*, напр.: *Б'ють нас, и наша правда* (УП-Н, с. 205); *И горе мені, и добре мені – и б'ють мене, и правда моя* (УП-Н, с. 205). Моделюється значення ‘хоч істина на боці народу, проте його за це і карають’.

У паремійній картині світу *правда* набуває усталених епітетів, зокрема *щирая правда* (*Добрая тая рада, де щирая правда* /УП-Н, с. 289/; *Щирая правда всюди куток найде* /УП-Н, с. 310/).

У народній свідомості фіксується віра в те, що *правда* перемаже, як би її не приховували, вона стане відомою, їй не страшні жодні перепони, *правда* ‘сильна’ й ‘непереможна’, її не можна приховати, напр.: *Правда и в морі не втоне* (УП-Н, с. 310); *Правда не втоне в воді, не згорить в огні* (УП-Н, с. 310); *Правда зі dna моря верне ...виймає* (УП-Н, с. 310); *Правда – як олива наверх вийде. Вийде воно, як олива наверх. Вийде наверх, як олива на воді* (УП-Н, с. 314); *Хоч правду женуть люде, але ж правда завше буде* (УП-Н, с. 310); *Як світ світом – значення цієї паремії висвітлює укладач збірки, порівн.: ‘буде правда, минеця брехня’* (УП-Н, с. 313). Вербалізовано й узагальнене твердження щодо існування правди у вигляді окличної стверджувальної синтаксичної конструкції: *Одже воно и по правді!* (УП-Н, с. 837), а також спонування,

щоб завжди шукати *правду* – *Нема приповідки без правди* (УП-Н, с. 346).

Водночас констатовано, що інколи *правду* приховують досить надійно і її важко віднайти, напр.: *Правда на дні мора спочиває* (УП-Н, с. 311); *Була колись правда ... та заржавіла... заиржавіла... зачерствіла... вдавилася* (УП-Н, с. 315).

Паремії, що концептуалізують *правду*, вербалізовані як відповідні мовленнєві жанри, напр., рекомендації, порівн.: *Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панами не братайся* (УП-Н, с. 363). Ця паремія відображає патріархальне ставлення до жінки ('дружини'), якій не у всьому потрібно довіряти; не говорити їй правди не вважалося гріхом. Водночас сакралізовано образ-концепт матері: *Нема в світі правди – тільки рідна мати* (УП-Н, с. 415).

Народна свідомість українців вербалізує позитивну оцінку, що стосується правдивих людей. Вербалізовано імперативні конструкції, порівн.: *Хто любить світ, той любить правду* (УП-Н, с. 310), *По правді роби, по правді й буде* (УП-Н, с. 310); *Хліб їж, а правду ріж* (УП-Н, с. 312), тих, хто бореться за правду: *Души не вбивай, правду виявляй* (УП-Н, с. 314); *Не буду душі вбивать, буду правду казати* (УП-Н, с. 338); *Нігде правди діти... треба сказати. Нігде дітись... треба правду казати* (УП-Н, с. 339); *За правду ходить; Ходить за правду, не за що!* (УП-Н, с. 311), а про брехунів усталилися глузливо-іронійні смисли: *Не любить правди, як пес мила* (УП-Н, с. 312).

У народній свідомості образ-концепт ПРАВДА пов'язаний з такими смислами, як 'відсутність багатослів'я', оскільки зайві слова можуть її нейтралізувати, перетворити на неправду – *На правду мало слів* (УП-Н, с. 311); *Правда розмислу не потребує* (УП-Н, с. 311), а також 'правда – мрія': *Що б то й було, як би всі в правду жили* (УП-Н, с. 311). Водночас у кожній громаді своя правда: *Своя хата – своя правда; Чия хата, того и правда* (УП-Н, с. 427): змодельовано смисл 'у кожного буває своя правда'.

Однак *правда* підпадає під сумнів: вербалізовано 'зневіру у справедливість', актуалізовано твердження, що 'правди не існує', що 'вона зникла', 'її знищили', напр.: *Хочеш ти правди!., правда давно вже згоріла* (УП-

Н, с. 311); *Була колись правда, пожила – та й гайда* (УП-Н, с. 311); *Була правда, та позички злили* (УП-Н, с. 311); *Не все тому правда, що в пісні співають* (УП-Н, с. 315). Простежуємо міфічне число *сім*, що вказує на невизначений час зникнення правди, її відсутності: *Уже сім літ, як правди ніт* (УП-Н, с. 311).

Виявлено чимало паремій, у яких відсутня лексема *правда*, однак імпліцитно смисл, пов'язаний з нею, він актуалізований, зокрема, за допомогою імперативних конструкцій, порівн.: *З палця не виссав!* (УП-Н, с. 311) – 'не придумав, бо це правда', а також протиставних конструкцій: *За що купив – за те й продаю* (УП-Н, с. 311) – 'говорю правду, те, що мені відомо, те, про що дізнався'; значення 'істинне', 'добре відоме' вербалізовано в паремії *Як свої п'ять пучок знаю* (УП-Н, с. 311), де за допомогою присвійного займенника *свої* актуалізовано й інтимізований смисл, що вказує на близькість істини мовцю. Значення 'правду завжди видно, оскільки вона очевидна' омовлено в паремії з порівняльною конструкцією *Видно, як удень* (УП-Н, с. 311), значення очевидності правди зафіксовані і в таких виразах, як *Перед очима діло* (УП-Н, с. 311); *Причина перед очима!* (УП-Н, с. 311), протиставленням того, що може бути придуманим, висловленим як осуд, плітка, неправда, з утвердженням потреби говорити безпосередньо у вічі те, що обговорюється щодо вияву правди, порівн.: *Не за очі – в вічі* (УП-Н, с. 312): у наведених прикладах омовлено невербальний чинник сприйняття довкілля: очі як засіб спостерігати, бачити, пізнавати довкілля – *Хоч Правда очі коле* (УП-Н, с. 312), тобто, вербалізація неправди приводить до негативних відчуттів. Однак *правда* пов'язана зі *світлим оком*, порівн.: *Світле око, хоч где знайдець – інтерпретація укладача словника є такою: 'діло справедливе'* (УП-Н, с. 311).

Необхідність добиватися істини в судах омовлено паремією з окличною тональністю *Хоч и позвать перед великі вікна!:* у цьому разі міститься тлумачення укладача, порівн.: *«на суд за правду»* (УП-Н, с. 311). *Вікна*, очевидно, образ справедливого, прозорого суду, правди закону. Хоч простежуємо й негативну, іронійно вербалізовану тональність щодо *великих вікон* і чинника *багато світла* як характеристики осель багатіїв, де править неправда, порівн.:

Там, де великі вікна, багато світла, а **мало правди** (УП-Н, с. 837).

У мовній свідомості українців **правда** сакралізується, вона схвалюється як така, що відповідає основним заповідям християнства, а факт вербалізації неправди є гріхом, порівн.: **Що правда, то не гріх** (УП-Н, с. 311); **Люби, Боже, правду!** (УП-Н, с. 311); **Правду мовивши, одного Бога бійся** (УП-Н, с. 312); **Скажи правду, та одного гріха бійся** (УП-Н, с. 312); **Дай мені, Боже, так по правді вік изжити и дітей розпорядить, як я по правді кажу** (УП-Н, с. 312); **Хто по правді живе, то й Бог дає** (УП-Н, с. 310); **Дай, Боже, и поконать (або: смерті) по правді** (УП-Н, с. 310); **По правді живи, по правді й вмреш!** (УП-Н, с. 310). Трапляються й паремії, у яких смисли ‘Бог схвалює правду, вимагає лише правду’ вербалізується й без наявності лексеми **правда**, тобто імпліцитно **Як би з Богом говори!** (УП-Н, с. 312), **правда** є такою: **Як и світ світом, а Бог Богом. Як сонце на небі!** (УП-Н, с. 313).

Паремії вербалізують і формули прокляття, що характерні для української народної свідомості. Ці формули засвідчують, що людина говорить правду, а якщо інакше, то повинно з нею статися нещастя, тобто неправда засуджується, напр.: **Бодай б же я неділоньки святої не діждала, коли не правда** (або якого іншого свята, вечора и д.); **Хай я не діжду Пречистої! Хай я лопну. Щоб я жила, що правда! Щоб я так на світі була! Хай у мене духу не буде! Нехай мені на полуду! Та хай в мене стільки болячок!** (УП-Н, с. 312); **Щоб я до світа сонця не бачив!** (УП-Н, с. 312); **Щоб нас живих земля пожерла!** (УП-Н, с. 312); **А щоб же я тричі Ляхом став!** (УП-Н, с. 312). Отже, українці – віддані християни: для них брехня є великим гріхом, який може призвести до негативних результатів – забороною відзначати християнські свята, отримувати фізичні вади й навіть зазнавати смерті, а також перетворюватися на людей, яких зневажають, яким не довіряють.

Іронійне використання слова **правда**, що вербалізує протилежний смисл (‘неправда’), презентують паремії, які містять образні порівняння, смисли ‘нереальне, неможливе’, простежуємо омовлення глузливо-жартівливої, зневажливої тональності, напр.: **Така правда, як вош кашля** (УП-Н, с. 318); **Це така правда,**

як ти попада (УП-Н, с. 318); **Оце тому правда була, що вкусив заєць за хвоста вола** (УП-Н, с. 318); **Така правда, як у рові вовк издох** (УП-Н, с. 318); **Так то правда, як пси триву ідять** (УП-Н, с. 318); **Убрався в правду, як Татарин в зброю** (УП-Н, с. 319); ‘абсолютна відсутність правди’ – **Стільки правди, як у решеті води** (УП-Н, с. 319). Зафіксовано вигуківу конструкцію, що стверджує негативну емоційну реакцію на факт неправди, порівн.: **О, це це правда!** (УП-Н, с. 319).

Дещо затемнено значення паремії **Правда Сидорова!** **Киселем млинці помазані, на паркані сушяця** (УП-Н, с. 318): як уважають науковці, колись **сидором** називали багату людину, можливо, купця, який був особливо жадібний і сварливий і, очевидно, брехливий², тому, імовірно, простежуємо явище апелятивізації (антонімазії) зі значенням ‘про людину, яка схильна говорити неправду’, а лексема **кисіль** має значення ‘нехитра проста страва, що є об’єктом жартів’ [Жайворонок : 285], вираз **Киселем млинці помазані, на паркані сушяця** вербалізує небилицю, алогізм. Наведена паремія містить нашарування низки смислів, що об’єктивують концепт **НЕПРАВДИ**. Комунікативна здатність людини маніпулювати **правдою** (перетворювати її на неправду) презентована в паремії **Поклепав правдою** (УП-Н, с. 319).

Вербалізоване й поняття **напівправди** – ‘неповної правди, часткової правди’, комунікативної здатності маніпулювати поняттям **правда**. Така здатність людини обманювати засуджується, висміюється, порівн.: **Сказав на гривню правди** (УП-Н, с. 319); **Стільки правди, як в шелягу сребра** (УП-Н, с. 319); **Правди на ніготь, а прибавиця на лікоть** (УП-Н, с. 322).

Результати й висновки. Аналіз фрагменту української паремійної картини світу дає змогу окреслити (1) розуміння українським народом поняття **правди**, (2) змодельовати концепт **ПРАВДИ**, що презентує низку смислів, серед яких такі, що схвалюють **правду**, сакралізують її, стверджують факт її існування; те, що вона завжди переможе. (3) За допомогою використання присвійних займенників та інтимізованих означень-прикметників **правда** інтимізується, набуває позитивного сприйняття.

² Фразеологізм **сидорова коза** та його значення: Електронний ресурс: <http://poradu.pp.ua/nauka/32510-frazeologizm-sidorova-koza-ta-yogo-znachennya.html>

(4) Вербалізовано форми проклять, скеровані на того, хто говорить неправду, віра в те, що ті, хто приховує правду, буде покараний. (5) Висока моральність українців виявляється в тому, що правду вони омріяють, пов'язують з концептом *МАТИР*, а концепт *ЖІНКА* презентований іронійно, оскільки від жінки правду слід приховувати, а отже, (6) концепт *ПРАВДА* має гендерно марковані смисли. Продемонстровано, як (7) вербалізовано поняття *напівправди*, *часткової правди*, (8) омовлено сумніви в тому, що абсолютна *правда* існує чи її можна знайти; стверджується, що (9) *правда* може бути не лише об'єктивною, але й суб'єктивною. У багатіїв, нечесних людей інша *правда*: у цьому разі вербалізовано концепт *НЕПРАВДА (БРЕХНЯ)*. Продемонстровано, що (10) для вербалізації концепту *НЕПРАВДА* інколи використовується

лексема *правда*, що набуває іронійних смислів, омовлюється глузливо-зневажлива чи жартильлива тональність, вербалізуються відповідні емоції. (11) Концепт *ПРАВДА* об'єктивується за допомогою маніфестації невербальних образів, мотивованих переважно лексемою *очі* (зорове сприйняття довкілля).

Доведено, що моделювання смислової структури концепту *ПРАВДА*, що вербалізований у паремійній картині світу українців, здійснюється за допомогою актуалізації соціальних, духовних, релігійних та культурних чинників.

Перспектива цієї наукової розвідки полягає в необхідності вивчення своєрідності вербалізації концепту *НЕПРАВДА (БРЕХНЯ)* в паремійній картині світу українців і порівняння специфіки мовної об'єктивації концептуальної опозиції *ПРАВДА – БРЕХНЯ*.

СПИСОК ПРИЙНЯТИХ СКОРОЧЕНЬ

1. УП-Н – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
2. СУМ – Словник української мови (СУМ): в 11 томах. АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; [ред. кол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін.]. Том 7. К.: Наукова думка, 1976. 723 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпаленко А. М. Концепти «правда» та «істина» в українській та російській мовах (порада політикам). *Materialy IV Mezynárodní vědecko-praktická konference "VĚDA A VZNIK – 2008/2009" 27 prosinci 2008 – 05 ledna 2009 Díl 13 Filologické vědy. – Praha: Publishing House Education and Science s.r.o, 2009. s. 42–44.*
2. Єщенко Н. Концепт правда у поетичних творах Тараса Шевченка. *Шевченкознавчі студії: Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2013. Вип. 16. С. 225–233.
3. Каленюк Я. Ю. Концепт «ПРАВДА» в англійській картині світу. *Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острозьк: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. Вип. 2. С. 50–53.
4. Калініченко В. І. Неправда як смисловий компонент у структурі українськомовного псевдоніму. *Монографія (Ювілейний збірник наукових праць), присвячений 65-річчю з дня народження Т. А. Космеда*. Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022. С. 527–541.
5. Космеда Т. Концепти «дума», «думка» в українському мовленні крізь призму аксіологічної прагмалінгвістики. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. Вип. 34. Ч. 1. С. 367–372.
6. Космеда Т. Прагматика мовчання крізь аксіологічну призму (сфера судочинства). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: науч. журнал. Сер. Филология*. Симферополь: ТНУ ім. В. И. Вернадского, 2005. Т. 18 (57). № 1. С. 134–137.
7. Космеда Т. (а). Прислів'я і приказки як засіб вербалізації законів комунікації з огляду на ментальність українців. *«Slovo. Tekst. Czas X» Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych* / [pod red. M. Aleksiejenki i H. Waltera]. Szczecin–Greifswald, 2010. С. 224–232.
8. Космеда Т. (б). Сакральність у термінології правознавства. *Парадигма sakrum & profanum у літературі і культурі: Збірник наук. праць*. Дрогобич: Посвіт, 2010. Вип. IV. С. 220–227.
9. Космеда Т. Концептосфера права в мовній свідомості українців як віддзеркалення духовності нації. *Збірник статей за матер. III Міжнар. наук. конф. «Розвиток громадянського суспільства: духовність і право»*. Львів: Вид-во Львівського нац. університету ім. Івана Франка, 2011. С. 200–216.
10. Космеда Т. А. Вербалізація категорії неймовірності: формування орнаментальної ментіології (на матеріалі співомовок С. Руданського). *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: Вид-во КНУ імені Т. Шевченка, 2021. Вип. 70 (3). С. 29–45.

11. Космеда Т., Колонюк С. (а). Багатоликий статус паремії та аспекти її дослідження. Міжнародний збірник наукових праць «Лінгвістичні студії». Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. Вип. 43. С. 20–31.
12. Космеда, Т. (b). Моделирование псевдоинформации в научном лингвистическом дискурсе: активные манипулемы. *Perswazja językowa w różnych dyskursach* [Речевое воздействие в разных дискурсах], кол. монограф. (под ред. Александры Климкевич). Гданськ: Изд-во Гданьского университета, 2022. Т. 7. С. 155–175.
13. Лавриненко С. Т. Лінгвокультурний концепт «правда» в українських народних казках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 38. С. 190–195. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkpnu_fil_2015_38_45 (Дата звернення: 05.06.2023).
14. Мамич М. В. Концепти *правда–неправда* в українській літературній мові: семантико-стилістичний аспект: *Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук*. Одеса, 2002. 16 с.
15. Марчук Л. М. *Вербальне втілення концепту ПРАВДА в п'єсах Івана Огієнка*. 2017. Режим доступу: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3022/Marchuk-L.M.-Verbalne-vtillennia-kontseptu-PRAVDA-v-piesakh-Ivana-Ohiienka.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Дата звернення: 05.06.2023).
16. Мішеніна Т. М. *Концепт ПРАВДА в мові українського права: лінгвокультурологічний аспект*. Одеський лінгвістичний вісник. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. Електронний ресурс: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16926> (Дата звернення: 05.06.2023).
17. Kalinichenko V. I. The category of fake in present-day linguistic studies. V. I. Kalinichenko (Ed. in Chief). *V International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers "Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences" (March 25, 2021)*. Vinnytsia: Vasyl' Stus DonNU, 2021. Pp. 267–272.

ДЖЕРЕЛА

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
2. Словник української мови (СУМ): в 11 томах. АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні ; [ред. кол. : І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін.]. Том 7. К.: Наукова думка, 1976. 723 с. Електронний ресурс: <http://sum.in.ua/s/pravda> (Дата звернення: 05.06.2023).
3. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. К.: Либідь, 1993. 768 с.
4. Фразеологізм *сидорова коза* та його значення. Електронний ресурс: <http://poradu.pp.ua/nauka/32510-frazeologizm-sidorova-koza-ta-yogo-znachennya.html> (Дата звернення: 07.06.2023).

REFERENCES

1. Bezpalenko, A. M. (2009). Kontsepty «pravda» ta «istyna» v ukrainii ta rosiiskii movakh (porada politykam) [The concepts of «truth» and «dinkum» in the Ukrainian and Russian languages (advice to politicians)]. *Materialy IV Mezynarodni vědecko-praktická konference "VĚDA A VZNIK – 2008/2009" 27 prosinců 2008 – 05 ledna 2009 Díl 13 Filologické vědy*. Praha: Publishing House Education and Science s. r. o, 42–44.
2. Yeshchenko, N. (2013). Kontsept *pravda* u poetychnykh tvorakh Tarasa Shevchenka [The concept of *truth* in Taras Shevchenko's poetic works]. *Shevchenkoznavchi studii: Zbirnyk naukovykh prats Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Shevchenko Studies: Taras Shevchenko Kyiv National University Collection of Scientific Works]*. K.: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 16, 225–233.
3. Kaleniuk, Ya. Yu. (2009). Kontsept «PRAVDA» v anhlovmovnij kartyni svitu [The concept of «TRUTH» in the English language worldview]. *Studentski naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [The National University «Ostroh Academy» Student Scientific Papers]. Serii «Filolohichna» [Philology Series]*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2, 50–53.
4. Kalinichenko, V. I. (2022). Nepravda yak smyslovyi komponent u strukturi ukrainskomovnoho psevdonimu [Untruth as a semantic component in the structure of a Ukrainian pseudonym]. *Monohrafiia (Iuvileinyi zbirnyk naukovykh prats), prysviachenyi 65-richchii z dnia narodzhennia T. A. Kosmedy [Monograph (Anniversary collection of scientific works), dedicated to the 65th T. A. Kosmeda's birth anniversary] (s. 527–541)*. Kharkiv: Vyd-vo KNU im. V. N. Karazina [V. N. Karazin Kharkiv National University Publishing Office].
5. Kosmeda, T. (2004). Kontsepty «duma», «dumka» v ukrainskomu movlenni kriz pryzmu aksiolohichnoi prahmalinhvistyky [The concept of «thought» («duma», «dumka») in Ukrainian speech through the axiological pragmalinguistics prism]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii «Filolohichna» [Lviv University Scientific Bulletin. Philology Series]*. Lviv: LNU im. I. Franka, 34/1, 367–372.
6. Kosmeda, T. (2005). Prahmatyka movchannia kriz aksiolohichnu pryzmu (sfera sudochynstva) [Pragmatics of silence through an axiological prism (judicial sphere)]. *Uchenie zapiski Tavricheskogo natsionalnoho universiteta im. V. I. Vernadskogo [V. I. Vernadskyi Taurida National University Research Papers]. Nauch. zhurnal. Ser. Filologiya [Scientific Journal, Philology Series]*. Simferopol: TNU im. V. Y. Vernadskogo, T. 18 (57), 1, 134–137.
7. Kosmeda, T. (2010 a). Prysliv'ia i prykazky yak zasib verbalizatsii zakoniv komunikatsii z ohliadu na mentalnist ukrainsiv [Proverbs and sayings as a means of verbalizing the communication laws with regard to the mentality of

Ukrainians]. «Slovo. Tekst. Czas X» *Jednostka frazeologiczna w tradycyjnych i nowych paradygmatach naukowych* / [pod red. M. Aleksiejenki i H. Waltera]. Szczecin–Greifswald, 224–232.

8. Kosmeda, T. (2010 b). Sakralnist u terminolohii pravoznavstva. Paradyhma sakrum & profanum u literaturi i kulturi [Sacredness in the jurisprudence terminology. Paradigm sakrum & profanum in literature and culture]. *Zbirnyk nauk. prats [Collection of Scientific Papers]*. Drohobych: Posvit, IV, 220–227.

9. Kosmeda, T. (2011). Kontseptosfera prava v movnii svidomosti ukraintsiv yak viddzerkalennia dukhovnosti natsii [The law conceptual sphere in the linguistic consciousness of Ukrainians as the nation spirituality reflection]. *Zbirnyk statei za mater. III Mizhnar. nauk. konf. «Rozvytok hromadianskoho suspilstva: dukhovnist i pravo»* [Collection of Papers based on the Conference Proceedings of the III International Scientific Conference «Development of Civil Society: Spirituality and Law»]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho nats. universytetu im. Ivana Franka, 200–216.

10. Kosmeda, T. A. (2021). Verbalizatsiia katehorii neimovirnosti: formuvannia ornamentalnoi mentioloohii (na materiali spivomovok S. Rudanskoho) [Verbalization of the improbability category: the ornamental mentiology formation (based on S. Rudanskyi's interviews material)]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* [Linguistic and conceptual worldviews], 70/3, 29–45.

11. Kosmeda, T., Koloniuk, S. (2022 a). Bahatolykyi status paremii ta aspekty yii doslidzhennia [The multifaceted status of a paremia and its research aspects]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats «Linhvistychni studii»* [International Collection of Scientific Papers «Linguistic Studies»]. Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, 43, 20–31.

12. Kosmeda, T. (2022 b). Modelirovanie psevdoinformatsii v nauchnom lingvisticheskom diskurse: aktivnye manipulemy [Modeling pseudo-information in scientific linguistic discourse: active manipulations]. *Perswazja językowa w różnych dyskursach* [Rechevoe vozdejstvie v raznyh diskursah], kol. monograf. [Speech influence in different discourses], collective monograph (s. 155–175.) (T. 7, pod red. Aleksandry Klimkevich) [Aleksandra Klimkevich (Editor-in-Chief)]. Gdansk: Izdatel'stvo Gdan'skogo universiteta [Gdansk University Publishing Office].

13. Lavrynenko, S. T. (2015). Linhvokulturnyi kontsept «pravda» v ukrainskykh narodnykh kazkakh [The linguistic and cultural concept of «truth» in Ukrainian folk tales]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiiienka* [Ivan Ohienko Kamianets-Podil'skyi National University Collection of Scientific Papers]. *Filolohichni nauky* [Philological sciences], 38, 190–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2015_38_45 (Access mode: 05.06.2023).

14. Mamyh, M. V. (2016). Kontsepty pravda–nepravda v ukrainskii literaturnii movi: semantyko-stylistychnyi aspekt [The concepts of truth and untruth in the Ukrainian literary language: semantic and stylistic aspects]. *Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk. [Author's abstract on thesis for obtaining a candidate degree in Philology]*. Odesa.

15. Marchuk, L. M. (2017). *Verbalne vtilennia kontseptu PRAVDA v piesakh Ivana Ohiiienka* [Verbal realization of the TRUTH concept in Ivan Ohienko's plays]. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3022/Marchuk-L.M.-Verbalne-vtilennia-kontseptu-PRAVDA-v-piesakh-Ivana-Ohiiienka.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Access mode: 05.06.2023).

16. Mishenina, T. M. (2017). Kontsept PRAVDA v movi ukrainskoho prava: linhvokulturolohichni aspekt [The concept of TRUTH in the language of Ukrainian law: the linguistic and cultural aspect]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk* [Odesa Linguistic Bulletin]. Odesa: Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16926> (Access mode: 05.06.2023).

17. Kalinichenko, V. I. (2021). The category of fake in present-day linguistic studies. V. I. Kalinichenko (Ed. in Chief). *V International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences” (March 25, 2021)*, (Pp. 267–272). Vinnytsia: Vasyl' Stus DonNU.

SOURCES

1. Zhaivoronok, V. V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury* [Symbolic signs of Ukrainian ethnoculture]: Slovnyk-dovidnyk [Dictionary reference]. K.: Dovira.

2. *Slovník ukrainskoi movy (SUM)* [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 tomakh (1976). AN URSR, Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni ; [red. kol. : I.K. Bilodid (hol.), A.A. Buriachok, V.O. Vynnyk ta in.]. Tom 7. K.: Naukova dumka. URL: <http://sum.in.ua/s/pravda> (Access mode: 05.06.2023).

3. *Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe* [Ukrainian fables, proverbs, and such like] (1993). Uklav M. Nomys / Uporiad., prymit. ta vstupna st. M. M. Paziaka. K.: Lybid.

4. *Frazeolohizm sydorova koza ta yoho znachennia* [Phraseologism of sydorova koza (to be horsewhipped) and its meaning.]. URL: <http://poradu.pp.ua/nauka/32510-frazeologizm-sidorova-koza-ta-yogo-znachennia.html> (Access mode: 07.06.2023).

V. I. KALINICHENKO

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

E-mail: kalinichenko.v@donnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9675-9174>

**VERBALIZATION FEATURES OF THE “TRUTH” CONCEPT
IN THE UKRAINIAN PAREMIES (BASED ON THE “UKRAINIAN FABLES,
PROVERBS AND SUCH LIKE” COLLECTION, COMPILED BY M. NOMYS)**

The paper is based on paremic illustrative material and studies the verbalization peculiarities of the TRUTH concept within the Ukrainian-language worldview plane, taking into consideration the linguistic and ethnocultural aspects. The main postulates of this research represent the modern linguistic concept analysis methodology; the author's original methodology, in particular, has been as well applied in the given piece. According to the results of the dictionary definitions analysis, the structure of TRUTH as one of the key concepts in the Ukrainian paremic worldview has been modelled. On analyzing the list of selected paremic samples the author identifies (a) relevant meanings, (b) communicative tonality types, and (c) pragmatic load parameters, which made it possible to structure the investigated concept in the verbal realization context of *truth* as one of the Ukrainian community's fundamental socio-philosophical categories in terms of world perception and understanding. The paper finds that semantic structure modelling of the TRUTH concept at the level of Ukrainian speakers' paremic worldview is manifested, mainly, via implementing social, spiritual, religious, and cultural factors. The illustrative samples under consideration also demonstrate the gender-marked meanings of the TRUTH concept, which are fixed in the Ukrainian collective consciousness. The author claims that verbalization of the studied concept is directly related to the Ukrainian language community's emotive worldview, moreover, the TRUTH concept can also display itself at the non-verbal images level. According to the empirical material study results, the author has identified a number of paremies that do not contain the *truth* lexeme in their wording, but which by means of imperative constructions implicitly objectify the meaning associated with it. The article as well outlines prospective tasks for contrastive study of the verbal manifestation specifics within the TRUTH-UNTRUTH (LIE) concepts binary opposition based on the paremic fund units of Ukrainian, English-speaking and other language communities.

Key words: concept, verbalization, paremy, binary opposition *truth – untruth (lie)*, linguistic culture, paremic language worldview.